

ÉLETE.

Brassai 1797. június 15-én (?) született Torockószentgyörgyön. Apja, aki Brassai Welmer Sámuelnek írta magát, torockószentgyörgyi unitárius mester, később torockói pap. Anyja kislolymosi Koncz Gergely torockószentgyörgyi unitárius pap leánya, Krisztina. Széppapja brassói szász volt, ki székely lányt vett feleségül. Nagyapja Welmer Sámuel brassói asztalos, felesége torockói leány, Tóbis Ilona s talán az ő kedvéért hagyja el szülővárosát és telepedik le Torockószentgyörgyön. Ősei tehát apai ágon szászok voltak, de ő csak egy nyolcadrésznnyire tartja magát szásznak.

A gyermeket 13 éves koráig apja tanította, aki rajongott a könyvekért és szép kis könyvtárt gyűjtött egybe. „Ha módon lett volna, 300 aranyat elvesztegettem volna könyvekre” — mondja ő, kinek egész évi jövedelme 60 váltó forint. Érdeklődése állandóan éber, sokoldalú, rajong a legmodernebb és legrégibb könyvekért s fél és aggódik, hogy nem tud lépést tartani a világgal. Az első volt, aki a dr. Jenner-féle tehénhimlőoltást megtanulta s a nép között terjesztette. Az iskolára való felügyelést, amiért közte s a „mester” között kellemetlenség is keletkezett, legszentebb kötelességének tartotta. Barátainak figyelmét a legújabb, legjobb könyvekre irányítja. Hatalmas szál ember, derült kedélyű, munkás, minden iránt fogékony. Kiemelem e vonásokat, melyek közösek az apában és fiúban. Édes anyja szenvedélyes virágápoló. A papi lakás körüli virágos kert az ő gondja alatt áll. A gyermek Brassai napokat ül itt, olvasgat, irogat. Első olvasmánya Robinson. Ez ébreszti idegen világrészek iránt való érdeklődését. Olvassa a Kisdedek Tárházát, a Hármás Históriát, Maróthy kis számtanát, tanulja a grammatikát, nem rendszeresen, hanem ha hibát ejt, apja kikeresteti vele a szabályt, amely ellen vétett. Jóformán a maga emberségéből tanul és tesz mindent, mint Robinson. Apja ismeri és megfogadja Rousseau tanácsát: úgy nevelünk leg-

jobban, ha nem nevelünk.

13 éves korában a kolozsvári unitárius kollégiumba kerül; de négy év elvégzése után atyja az országos éhínség idejében 1816-ban haza viszi. Igazgató Molnos Dávid, kinek később utóda lesz. Iskolai életéről, sikereiről nagyon kevés adat áll rendelkezésre. Legyen elég annyi, hogy 24 éves korában befejezte a bölcselmi tanfolyamot. Ez után házi tanító lesz a Makray-családnál, hol a lányoknak már nyelv- és zongoramestere. Amint maga elbeszéli, az asztalra felrajzolta a billentyüket s így „tanult zenét zene nélkül.” A Makray-családtól a Bethlen-grófokhoz kerül s velök 1833-ban Kolozsvárra, miután egy évvel ezelőtt megjelent nyomtatásban első munkája *A gyönyörűségről*.

Kolozsvár ez időben egy valóságos kis irodalmi központ. A katolikus, református és unitárius főiskolák tanárai, Szilágyi Ferenc, Méhes Sámuel, Koros, a piarista rektor, Gyergyai Ferenc, a senátor, Bölöni Farkas Sándor, Kriza János, Szentiváni Mihály, Gálfy Sándor, a Telekyek, Kemény Zsigmond, Jósika állanak annak a kultúrális, irodalmi és közgazdasági mozgalomnak élén, amely Széchenyi fellépése után Erdély földjén most vetett hullámokat. Brassai 1834-ben lemond nevelői állásáról s Méhes mellett szerkesztője lesz a *Nemzeti Társalkodó*-nak és *Vasárnapi Ujság*-nak. Széchenyi hatására megalakul az úri kaszinó s eszméi terjesztésére alapítják ezt a közgazdasági lapot. Közben megint útra indul Kendeffy gróf leányaival s míg ő oda van, szorgalmasan küldi cikkeit a lapnak, melyet távollétében Kriza szerkeszt. Már itt kitűnik a legkülönbözőbb dolgok iránt való érdeklődése alapos, széleskörű ismereteivel. Foglalkozik nemzetgazdasági kérdésekkel, cikket ír a politikáról, önnevelésről és művelődésről, a henger- és gőzmalmokról, az első gőzhajóról és vasútról, a sürgönyről, szociális munkásságokról, az első esküdtszékről, a léghajózásról, természeti tűneményekről, koleráról, Anglia gazdagságáról és az alsóbb osztályok rettentő nyomoráról, a bankokról és ezeknek gazdasági jelentőségéről. Ezek a cikkek Széchenyi szellemében íródtak s nemzetfejlesztő és kultúraemelő hatásuk kétségtelen. Világosan bizonyítják, hogy Erdélyben nem a Kossuth lángoló lelke gyújtott, hanem a Széchenyi hideg értelme világított. E lapokon folyt le szenvedélyes hangú polemiája Szilágyi Ferencel (az u. n. Clio-per) és Jósika Miklóssal.

A közvélemény előtt feltűnt nemcsak magas alakjával, borzas hajával, hanem széleskörű ismereteivel és eredeti gondolkodásával is. A főtanács 1837-ben Molnos utódjává választja.

A szabadságharc véget vet tanárságának. Március 15-ét, az Uniót lelkesedéssel fogadja, majd 51 éves korában ősz szakállal és hajjal beáll katonának s mikor Urban seregei bevonulnak Kolozsvárra, Pestre menekül. Kinevezik tanárnak a Ludoviceumba, de mikor az osztrák hadsereg betör Pestre, visszatér Erdélybe s résztvesz a szamosfalvi csatában. Világos után eltűnik szemünk elől. Kővári úgy sejtí, hogy mint „nótázott” egyén bújdosik Szatmár megye pusztáin, erdőin. Aztán egyszer csak feltűnik Pesten, ahol Gönczy magángimnáziumában 10 évig tanított. Itt kritikai lapot alapított, zenekritikus volt Szilágyi Ferenc Budapesti Hirlapjánál, írja logikáját, tevékeny részt vesz az Akadémia osztályaiban.

1859-ben a Kazinczy-ünnep alkalmával az egyház megint tanárnak választja a filozófia és matematika tanszékére. Ez időben szövődik Gyulaival baráti viszonya, aki ez években a kolozsvári ref. kollégium tanára volt. A szabadságharc után az abszolutizmus iskola-rendeletei fölrázták a hiveket, akik öntudatos készséggel áldozva siettek az iskolák megmentésére. Kizáróan szakszempontról üdvös rendelkezések voltak, melyek némi lendületet voltak hivatva adni az iskola belső élete fejlődésének. Brassainak nem volt ideje érdemleges munkára, mert 1862-ben megválasztották az Erdélyi Múzeum igazgatójává, melynek évkönyveit már 1860-tól kezdve 13 évig szerkeszti. Most már 1872-ig, a kolozsvári tudomány-egyetem felállításáig, a Múzeumnak szenteli ideje javát. Közben 1864-ben gróf Mikó elnökkel hivatalos ügyben komolyan összekapott, minek következtében a közgyűlésen bejelentette lemondását. A közgyűlés nem fogadta el a lemondást, bizalmat szavazott neki is, az elnöknek is s Brassai megmaradt állásában. Múzeumkerti kis lakása Erdély legjobbainak találkozási helye. Ebbe az időszakba esik a darwinistákkal és materialistákkal való irodalmi harca, a módszerről szóló tanulmányai; ekkor olvassa Burnsöt, vitát áll az akadémikusokkal, logikai tanulmányaiban védi és vitatja Stuart Millel szemben a logika deduktív módszerét és foglalkozik a magyar mondattan kérdéseivel.

1872-ben új fordulat áll be sorsában. Felállítják a kolozsvári tudomány-egyetemet s kinevezik az elemi mennyiségtan

rendes tanárává s mindjárt az első évben tiszteletbeli doktorrá. Az egyetemnek első prorektora, 1879—80-ban rektora. A rektori széket a *klasszikus nyelvek tanításáról* szóló értekezésével foglalja el s azt fejtegeti, hogy ne legyenek kötelezők a középiskolákban, és hogy az egyetemet meg kell nyitni a nők előtt is. Közben megkapta szanszkrit és indogermán összehasonlító nyelvészet előadására a jogosultságot. 1877-ben Meltzl Hugóval megindították az *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapokat*, melytől azonban 4 év múlva anyagi nehézségek miatt megvált. Brassainak több értekezése jelent meg e folyóiratban, melynek mindenesetre meg van az a nagy érdeme, hogy az összehasonlító irodalom-tudomány új módszerét belevitte a köztudatba s hozzájárult ahhoz, hogy Petőfi lírája az egész művelt világon ismeretessé lett és kellő méltatásban részesül. 1883-ban július 30-án nyugalmazták — megkérdezése nélkül, ami sokáig fájó tövis volt lelkében. A következő telet Olaszországban tölti. Ezután működési tere a Dávid Ferenc-Egyesület, melynek nagytekintélyű, szellemi és anyagi áldozatokat hozó vezető szelleme és elnöke. Cikkeivel, felolvasásaival állandóan kész szolgálni az egyesület céljait. Tanulmányai, elmélkedései ettől kezdve visszatérnek a filozófia kérdésein keresztül a vallás és hit problémáihoz. Visszavonul két udvari szobás Monostor-utcai lakásába kedves virágai, komoly könyvei közé. A zongoráról, a zenéről kezei reszketése miatt már lemondott. Belemélyed a szanszkrit nyelv bonyodalmas szerkezetébe s olvassa a Buddha megnyugvást és csendet lehelő tanításait. Olykor felkeresik tisztelői, kikkel örömet elcseveg, vitatkozik és zsémbeskedik. Néha zenélő társaság gyűl össze nála, s ő szeméit lehunyva hallgatja és élvezi az előadást. És olvas és jegyez egész nap. Közben elkölti egyszerű, de kiadós reggelijét és ebédjét.

Igy telnek a napok és évek egymás után. Közeledik születésének 100-ik évfordulója. 1897 tavaszán daganata támad. Beköltözik a Vöröskereszt-kórházba. Ismerősei, tisztelői koronként meglátogatják. Itt fogadta Hubay Jenőt, ki kívánságára Corellit játszotta neki. Junius 15-e közeledett. Az első üdvözlő a király volt. Junius 18-án nagy ünnep volt Torockószentgyörgyön. Az Akadémia, az egyetem, az Erdélyi Múzeumegyesület, az unitárius egyház elküldötték oda üdvözlüket. Junius 24-én reggel halva találták ágyában.